

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

PROCEDURAL STATUS OF AN EXPERT IN CRIMINAL PROCEEDINGS: CERTAIN ASPECTS

Максимів Л.В.,

кандидат юридичних наук,

судовий експерт сектору балістичного обліку

відділу криміналістичних видів досліджень

Івано-Франківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру

Міністерства внутрішніх справ України

Вказана стаття присвячена виокремленню окремих аспектів визначення процесуального статусу експерта у кримінальному провадженні. Актуальність означеної теми полягає у недосконалості чинного законодавства та виникненні певних проблем під час його застосування на практиці. Законодавством визначено, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та надати висновок стосовно питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Визначення поняття «експерта» в процесі проведеного наукового дослідження удосконалено і запропоновано відредагувати частину першу статті 69 Кримінального процесуального кодексу України положеннями, що містять посилання на Реєстр атестованих судових експертів, у якому має бути зареєстрована особа, яка може виступати експертом у кримінальному провадженні. Коло наданих прав експерту та покладених на нього обов'язків окреслено Кримінальним процесуальним кодексом України та законом України «Про судову експертизу», однак з огляду на аналіз практичної діяльності цей перелік потребує редагування і удосконалення. Важливим моментом під час визначення процесуального статусу експерта у кримінальному провадженні є закріплення принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження, на яких здійснюється експертна діяльність. Окремим питанням, на яке слід звернути увагу науковців і яке потребує нормативного урегулювання, є процедура попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. На цей час експерт сам прописує вказані положення у висновку експерта і своїм підписом засвідчує це, однак така процедура є не цілком логічною, тому що про кримінальну відповідальність експерта зобов'язаний попередити відповідний орган, який призначає експертизу (слідчий чи суд).

Ключові слова: експерт, кримінальне провадження, процесуальний статус, кримінальна відповідальність.

This article is dedicated to highlighting certain aspects of determining the procedural status of an expert in criminal proceedings. The relevance of this topic lies in the imperfection of current legislation and the emergence of certain problems in its implementation. The legislation stipulates that an expert in criminal proceedings is a person who has scientific, technical or other special knowledge, has the right to conduct an examination and who is instructed to study objects, phenomena and processes that contain information about the circumstances of a criminal offense and to give a report on issues that arise during criminal proceedings and relate to their area of expertise. As a result of the research the definition of an expert has been improved and the proposal has been made to redraft the first part of Article 69 of the Criminal Procedure Code of Ukraine by adding a requirement for a person who can act as an expert in criminal proceedings to be listed in the Register of Certified Judicial Experts. The range of rights granted to an expert and the responsibilities assigned to them are outlined by the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Forensic Examination", but based on the analysis of practical activities, the list needs to be edited and improved. An important point while determining the procedural status of an expert in criminal proceedings is the consolidation of the principles of legality, independence, objectivity and completeness of the research on which the expert activity is carried out. A separate aspect that scientists should pay attention to and that needs to be regulated is the procedure of warning an expert about criminal liability for a knowingly false expert's report and refusal without good reason to perform his duties. At the moment, an expert prescribes these provisions in the expert's report and certifies it with their signature, but such procedure is not entirely logical, because the expert must be warned about possible criminal liability by the relevant body that appoints the expert (investigator or court).

Key words: expert, criminal proceedings, procedural status, criminal liability.

Постановка проблеми. Реформи у правовій сфері торкнулися й судової експертної діяльності, у законодавчому регулюванні якої є чимало прогалин. Зокрема, питання визначення процесуального статусу експерта у кримінальному провадженні включає в себе перелік наданих йому повноважень та покладених на нього обов'язків щодо проведення експертиз, гарантії його діяльності, відповідальність, до якої може бути притягнутий експерт за порушення вимог законодавства та невиконання покладених на нього обов'язків. Вказані питання не повною мірою урегульовані діючими нормативно-правовими актами, а тому потребують наукового дослідження з метою подальшого законодавчого вирішення.

Метою статті є висвітлення окремих аспектів визначення процесуального статусу експерта у кримінальному провадженні, виявлення колізій норм законодавства щодо вказаного питання, а також внесення пропозицій з метою їх усунення.

Стан опрацювання цієї проблематики. Проблемні аспекти участі експерта у кримінальному провадженні неодноразово розглядалися провідними науковцями, а саме В.М. Абрамовою, Т.В. Авер'яною, Ю.П. Але-

ніним, В.Г. Гончаренком, Ю.М. Грошевим, О.В. Капліною, В.О. Коноваловою, О.Р. Михайленком, М.М. Михеєнком, В.Т. Нором, Д.П. Письменним, Л.Д. Удаловою, В.Ю. Шепітьком та ін. Однак на часі є вирішення проблем, які виникають під час залучення експерта до участі у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Визначення процесуального статусу експерта у кримінальному провадженні охоплює собою перелік прав та обов'язків, якими наділений експерт у процесі здійснення своєї професійної діяльності; гарантії експертної діяльності; відповідальність експерта за неналежне виконання ним своїх обов'язків та порушення норм законодавства.

Перед цим варто звернути увагу на з'ясування поняття «експерт». Експерт (від лат. *expertus* – досвідчений) – (рос. експерт, англ. *expert*, нім. *Experte m*, *Sachverständiger m*, *Gutacher m*) – фахівець, який здійснює експертизу. В деяких значеннях характеризує людину, думки якої не є надто цікавими для навколишнього оточення, однак через свою впевненість вона продовжує наполягати на поширенні своїх думок зі світом [1]. Академічний тлумачний словник визначає експерта як фахівця, що робить експертизу [2].

Експерт – фахівець у будь-якій галузі, що проводить експертизу та здатний на підставі своїх знань та досвіду надати кваліфіковану консультацію [3, с. 340–341].

Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) регулюється участь експерта у кримінальному провадженні. Статтею 69 КПК визначено, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [4].

Закон України «Про судову експертизу» визначає, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. З аналізу норм означеного закону випливає, що судовими експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [5].

А.В. Дудич вважає, що експерт – це не зацікавлена у результатах провадження особа, яка на професійній основі володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, уміннями та практичними навиками, призначена експертом у порядку, встановленому законом, що прийняла об'єкти експертизи з метою проведення дослідження та надання висновку з питань, які виникають під час процесуального провадження і стосуються сфери її знань [6, с. 8–9].

Важливим моментом, на який варто звернути увагу під час визначення поняття експерта у кримінальному провадженні, це внесення таких осіб до Реєстру атестованих судових експертів. Тобто, якщо особа пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності, на підставі чого її занесено до Реєстру атестованих судових експертів, то вона вважається судовим експертом і уповноважена на проведення експертизи. Оскільки КПК є основним законом, яким закріплено процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні, то вважаємо за необхідне доповнити частину першу статті 69 положеннями, які передбачені іншими нормативно-правовими актами, і викласти частину першу статті 69 КПК в такій редакції:

«Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи, пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності, на підставі чого її занесено до Реєстру атестованих судових експертів, і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань».

Відповідно до частини третьої статті 69 КПК експерт має право:

- 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;
- 2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;
- 3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;
- 4) викладати у висновку експертизи виявлені в процесі її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання;

5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;

6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу» [4].

У пункті 5 передбачено право експерта ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні. З укаzanого положення випливає право експерта брати участь у кримінальному провадженні і самостійно з'ясувати обставини, що стосуються предмета та об'єктів дослідження. А яким чином експерт може зустрітися з учасниками кримінального провадження, якщо не під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій? Тобто експерт може бути присутнім під час проведення процесуальних дій тільки у разі, якщо його залучив слідчий. Тому самостійно зустрітися з учасниками кримінального провадження експерт не може, тільки за ініціативи слідчого. З укаzanого слідує висновок, що це положення потребує уточнення, і пропонуємо викласти пункт 5 частини третьої статті 69 КПК у такій редакції:

«5) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій з метою з'ясування питань, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, брати участь у їх проведенні та ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні».

Важливим моментом під час визначення процесуального статусу експерта у кримінальному провадженні є закріплення положення про його незалежність і самостійність. У Законі України «Про судову експертизу» визначено, що судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження [5], що своєю чергою є безпосереднім свідченням того, що експерт у своїй діяльності є незалежним та самостійним, і ніхто не має права впливати на його рішення. Відповідно, здійснюючи експертне дослідження, експерт застосовує методику дослідження, яка розроблена і затверджена відповідними органами для певного виду досліджень. Однак методикою передбачено ряд способів та методів, а також засобів проведення певного виду дослідження. Який саме із них варто обрати під час проведення експертизи, визначає експерт самостійно, зважаючи на свій рівень знань, досвід та переконання. З огляду на вищезазначене підтримуємо позицію К.А. Садчікової, яка пропонує доповнити статтю 69 КПК пунктом 9 відповідного змісту: «Експерт є незалежним і самостійним у виборі засобів та методів спеціального дослідження, проведенні експертизи і формулюванні висновку» [7, с. 86]. Адже експерт володіє спеціальними знаннями у певній галузі знань, він є фахівцем, який самостійно повинен приймати рішення про вибір засобів та методів проведення експертизи і формулюванні висновку.

Стосовно принципу незалежності судового експерта, а отже, й об'єктивності його висновків, положення може, як вважає І.В. Пиріг, змінитися з поступовим переходом до змагального кримінального процесу, у якому кожна зі сторін – обвинувачення та захисту – зможе залучати до проведення досліджень експертів на свій розсуд [8, с. 112]. Звичайно, на практиці не виключається імовірність того, що на висновок експерта може якимось чином вплинути те, якою саме зі сторін кримінального провадження був залучений експерт. Однак вважаємо, що попри це, він має бути незалежним, самостійним та об'єктивним під час

складання висновку у кримінальному провадженні. Адже саме законність, незалежність, об'єктивність і повнота дослідження складають основу кримінального процесу.

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою.

Експерт зобов'язаний:

1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його;

2) прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту;

3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК [4].

Важливим аспектом участі експерта у кримінальному провадженні є попередження його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок (стаття 384 КК) або за відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування (стаття 385 КК) [9].

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що він попереджений про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [4]. З огляду на вимоги КПК експерт у висновку експертизи прописує ці положення і ставить підпис про ознайомлення. Однак вважаємо, що про кримінальну відповідальність експерта зобов'язаний попередити відповідний орган, який призначає експертизу (слідчий чи суд). Адже виходить нелогічно, що експерт сам себе попе-

реджує про кримінальну відповідальність, засвідчуючи це у висновку експерта. Тому пропонуємо запровадити таку практику, щоб разом з документом про призначення експертизи (постановою слідчого чи ухвалою суду) до експертної установи надходило окремим процесуальним документом попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, де чітко була би прописана диспозиція та санкція статті 384 та 385 КК України, а також виділено місце, де має бути вписано прізвище, ім'я та по батькові експерта, дата та місце для підпису. У день, коли керівник експертної установи розписує до виконання документ про призначення експертизи, виконавець (експерт) має підписати попередження і засвідчити це своїм підписом про ознайомлення. І надалі, після завершення експертизи, разом із висновком експерта направляє його замовнику експертизи.

Висновки. Підводячи підсумки вищевикладеного, пропонуємо: 1) доповнити частину першу статті 69 КПК положеннями, які передбачені іншими нормативно-правовими актами, і викласти частину першу статті 69 КПК у такій редакції:

«Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи, пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності, на підставі чого її занесено до Реєстру атестованих судових експертів, і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновки з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань»;

2) викласти пункт 5 частини третьої статті 69 КПК у такій редакції:

«5) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій з метою з'ясування питань, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, брати участь у їх проведенні та ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вікіпедія: Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
2. Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/ekspert>.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
5. Про судову експертизу: закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12>.
6. Дудич А.В. Експерт як учасник кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
7. Садчікова К.А. Використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування (процесуальний аспект) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса 2017. 233 с.
8. Пиріг І.В. Принципи судово-експертної діяльності та їх співвідношення з принципами судової експертології. *Проблеми правоохоронної діяльності. Правова позиція.* №1(16). 2016. С.106–113. URL: <http://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2016/1/17.pdf>.
9. Кримінальний кодекс України: закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.